

UN PLÀNOL DE DÉNIA DEL SEGLE XVIII.

Josep Ivars Pérez

La recent edició del llibre *Cartografia militar de plazas fuertes y ciudades españolas. Siglos XVII-XIX. Planos del Archivo Militar Francés*, d'Antonio Bonet Correa, publicat pel Ministerio de Cultura (Dirección General de Bellas Artes y Archivos. Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales), ha tret a la llum un plànol inèdit de la ciutat de Dénia. Es tracta del plànol anomenat *Plan de la ville et chasteau de Denia* (d'ara en avant PVCD), de 1708, que forma part de l'atlas Massé, conjunt de plànols alçats per Massé, el seu fill François Massé i altres enginyers militars, entre 1694 i 1721.

El plànol porta la següent llegenda:

PLAN
de la ville et chasteau de
DENIA
dans le Royaume de Valence
EN ESPAGNE

en l'estat que cette place estuit quand elle fut assiegeé en 1708 par l'armé de france et d'Espagne et defenduë par les troupes des allièz au nom de l'archiduc la tranchée fut ouverte la nuit du 7. au 8. 9bre. elle auoit été assiegeé lannée precedente pendt. 6 mois sans estre prise cette Ville est la premiere qui sest soumise au larchiduc en Espagne.

Va ser alçat, doncs, en plena guerra de Successió. D'aquí el seu gran valor documental, ja que ens mostra la ciutat de Dénia abans de la desaparició de la Vila vella. No és l'únic plànol on apareix representat el nucli originari de la ciutat actual, ja que en el llibre que vaig publicar en 1982, *La ciutat de Dénia. Evolució i permanència del fet urbà*, presentava dos plànols, en aquells

moments inèdits: una vista aèria, de 1575, i un altre sense data, amb la llegenda "PLAN DE DENIA avec son attaque a la basse ville" (d'ara en avant PD), i que, a falta de més dades, vaig suposar alçat després del segon setge a la ciutat. Aquest es un plànol d'una perfecta execució i que ens dona abundant documentació urbanística, que sols vaig aprofitar parcialment pel desconeixement de la data d'execució. El plànol de Massé (PVCD) i el PD, mostren una gran coincidència, salvades les diferències de traça -el de Massé sembla més be un croquis-, com correspon a un alçament coetani, fet al llarg del 3er setge. Hi ha petites diferències -més avant les veurem- que permeten suposar un alçament en etapes diferents del setge o bé una valoració no coincident de la realitat urbana, sempre interpretable, més quan hi havia zones en autèntic estat ruïnós.

El plànol de Massé té altres valors documentals, que permeten analitzar un moment negatiu per a la ciutat de Dénia, tant en la història -pèrdua dels furs, setges- com en el patrimoni arquitectònic i urbanístic -desaparició de la Vila vella, del convent de sant Antoni, etc.-.

I. LA GUERRA DE SUCCESSIÓ. ELS SETGES A LA CIUTAT.

Quan en el 1982 publicava el meu llibre sobre l'urbanisme de Dénia, vaig utilitzar, per a estudiar els setges, el llibre de Roc Chabás *Historia de la ciudad de Denia*. Des de llavors s'han publicat dos nous llibres, *El Llobarro. Anales de Denia y su comarca*, de F. Palau Diego, i *De bello rustico valentino*, de J.M. Miñana, que R. Chabás coneixia i va utilitzar, si bé parcialment, en la seva Història. La descripció que fan aquestos llibres del setges, sobre tot *De bello rustico valentino*, ens ajuden a comprendre el plànol de Massé.

La ciutat de Dénia sofreix al llarg de la guerra tres setges, en 1705, 1707 i 1708. Amb aquest darrer es va rendir.

El 6 de novembre de 1708 surt d'Asfeld de València en direcció cap a Dénia. L'exèrcit assetjador degué ser nombrós. F. Palau (p. 41) parla de 14.000 hòmens; R. Chabas (p.366) de 15.000. Segons J.M. Miñana (p.255) "... en el espacio de un día la ciudad quedó casi encerrada por las contravalaciones...", el que concorda perfectament amb la llegenda del plànol PVCD: "*La tranchée fut ouverte la nuit du 7 au 8 9bre.*" Aquestes trinxeres anaven des dels entorns de l'actual fossar, per on s'entrava a elles, lluny del foc de la ciutat, fins al raval de la mar, rodejant la ciutat per l'oest, sud i est, tallant així la comunicació amb la mar. Hi havia dos grups de bateries, un a l'oest, en el Camp Roig (lletres O i N del plànol de Massé) i l'altre al sud, junt al convent franciscà (lletres M, L i I). Cabria la possibilitat que aquests dos grups de bateries, i les trinxeres entorn d'ells, foren instal·lats en dos etapes diferents, primer les de l'oest, i després, una volta guanyada la ciutat, les del sud, el que explicaria perquè les dos trinxeres no estaven connectades, més quan passaven sota els murs de la ciutat. Des de les bateries de l'oest atacaren la ciutat, que J.M. Miñana anomena Vila nova, segurament per contraposició de Vila vella, "... de tal manera que en el mismo día una buena parte de la muralla derruida ofrecía un paso no

difficil para el asalto.". (J.M. Miñana, p.255). El dia 12, segons R. Chabás (p. 367), o 13, segons F. Palau (p. 32), es conquistà la ciutat.

A partir d'ara les bateries del sud començaren a bombardejar la Vila vella i el castell "... los sitiados habían sido obligados a abandonar entre otras cosas el convento de los frailes Franciscanos, junto al qual los Reales emplazadas unas baterías de las que tenían 16 y 9 morteros de gran tamaño comenzaron a batir al mismo tiempo la puerta de la ciudad vieja muy fortificada y la ciudadela, construyendo también una trinchera junto a aquella puerta, para que los sitiados quedasen completamente aislados del puerto, en cuya protección muchos confiaban.". (J.M. Miñana, p.256). El dia 15 una bomba va caure sobre l'església parroquial. (R. Chabás, p.367). El dia 17 capitulava la Vila vella i el Castell. (F. Palau, p. 32; R. Chabás, p. 367).

II. L'URBANISME.

FORA MUR.

CONVENT DE SANT ANTONI.

Aquest convent jugà un paper fonamental en els dos primers setges. Sabíem (R. Chabás, p. 367) que el convent s'havia fortificat, defenent la comunicació de la Vila vella amb el port, possibilitant així que al llarg de la guerra de Successió Dénia i altres ciutats de l'interior del País, com Xàtiva (R. Chabás, p. 362), pogueren rebre socors, entre altres llocs de Barcelona. Fins ara desconeixem com eren aquestes fortificacions, però el plànol de Massé ens dona suficient informació: es tracta d'un recinte murat de planta rectangular aïllat de la ciutat i del castell, junt a la gola del Saladar: per l'est i sud aprofita part de les fortificacions musulmanes, que aleshores hi eren en peu, possiblement en estat ruïnós; per l'oest es construeix un nou pany de muralles, tancant pel nord aquest recinte l'edifici del convent.

J.M. Miñana (p.256) assenyala que durant el tercer setge els assetjats van ser obligats a abandonar el convent. Desconec si aquest va sofrir bombardeigs o si es va enrunar posteriorment. De fet les trinxeres creuen el seu recinte murat. En el plànol PD no apareix representat el convent, el que ens indica que aleshores ja no hi era. R. Chabás (p. 433) ens diu: "Ningún vestigio nos queda de la antigua iglesia y convento, arruinados por completo en la guerras de Sucesión". El 7 de juny de 1743 (R. Chabás, p. 439) s'obria de nou al culte l'església recentment reedificada.

RAVAL DE LA MAR.

En 1708 configuraven el raval de la Mar un conjunt d'edificis entorn del carrer del Pont, situats de forma anàrquica, constituint el nucli originari de l'actual barri de Baix la Mar.

En el plànol de Massé s'intueix l'actual traçat dels carrers del Pont, Pilota, Sant Vicent de la mar, plaça de sant Antoni i plaça de sant Josep; no apareixen encara els carrers Bitibau, Fontanella i Sandunga.

Gran part dels edificis estaven relacionats amb l'activitat marítima, essent

de suposar un nombre reduït de cases, donat la seva situació totalment desprotegida. Ja en 1625 hi havia, al menys, tres edificis, propietat del V Marqués de Dénia, relacionats amb el port (E. García; R. Sebastian, p. 282): "... y otra aduana que fue de Cassabona, junto a la fuente del mar (Es tracta, possiblement, de l'edifici actualment denominat, de forma errònia, les Drassanes). Y otra aduana pequeña que está detrás de la de arriba y otra aduana pequeña donde se guarda la sal de las almadrasas..."

Donat que Massé, algunes voltes, assenyala l'existència de les esglésies, com la del convent de sant Antoni o la de la Vila vella, mitjançant un canvi en la intensitat del color, es de suposar que l'edifici remarcat al principi del carrer del Pont siga l'antiga ermita de sant Telm, situada enfront de la plaça de sant Josep (El Archivo, I, p. 127 i 254). Aquesta ermita es va ensorrar el 10 de desembre de 1792 i el 24 d'agost de 1794 es col·locava la primera pedra de la nova ermita, ara situada a l'entrada del raval.

CARRER DE LA MAR.

No apareix representat en el plànol de Massé el carrer que hi havia a la sortida de la porta de la Mar, que M.A. Palau (p. 170) denominava carrer Nou. Aquest, que seguia el mateix traçat que el camí de la mar, anava des de la porta de la Mar fins el camí dels Pontarrons. Entorn de 1640 era, en paraules de M.A. Palau (p. 170): " ... una bizarra calle,..".

En el plànol PD sí que apareix representat aquest carrer, si bé amb una traça diferent, evidenciant així que aleshores ja estava enrunat.

En el primer setge les tropes de Felipe V van cremar 8 cases (F. Palau, p. 32). Després d'alçat aquell i en evitació que en un nou setge foren utilitzades aquestes cases per a fustigar la Vila vella, Basset va ordenar la seva demolició (R. Chabás, p. 359).

Fins ben entrat el segle XIX no es tornaria a recuperar aquest carrer.

EL RECINTE MURAT.

LA CIUTAT.

Pot ser on menys destaque el plànol de Massé siga en la representació de la ciutat, que no es més que un esquema sense massa rigor cartogràfic. Tot això es ben evident quan es compara amb el plànol PD, d'una excel·lent qualitat.

Hi son representats els carrers Nou, Loreto, Cavallers, Major, de la Moreria, de la Mar -en la part inclosa dins del recinte-, les travesseres i l'actual plaça de l'ajuntament. No apareixen reflectides ni l'església de les monges ni l'ermita de sant Roc.

A nord i sud d'aquests carrers hi ha dos grans espais sense edificar. El primer d'ells ha perdurat així, encara que amb la superfície més reduïda, fins la dècada passada. El segon perdurarà fins la segona meitat del segle XIX. Amb l'obertura del carrer Pare Pere i la plaça de la Glorieta s'iniciaria el creixement de la ciutat cap el sud.

La ciutat estava rodejada pel recinte murat i contava amb dues portes, la de Terra, a l'oest, on conflueixen el carrer Major, per dins, i els camins de

Gandia i d'Ondara, i la de la Mar, a l'est, que era la sortida de la ciutat cap al port. Aquest recinte s'enderrocarà en gran part en la segona meitat del XIX. Avui sols subsisteix un tram al nord de la població.

LA VILA VELLA.

El mateix que hem dit per a la Ciutat podríem dir per a la Vila vella: la representació gràfica no hi és més que un croquis. En canvi aquí, la desaparició d'aquesta, li dona un major contingut documental.

Apareixen dibuixats dos carrers, el de Dalt i el de Baix, que anaven des de la porta de la Vila fins la porta dels Socors, i dos carrerons junt a la porta de la Vila, tot sense massa rigor. Hi són ben representats l'església, junt a l'avançada del Castell o torre Punta de Diamant, i el camí d'accés de la Vila vella al raval de la Mar, mitjançant la porta dels Socors.

No apareixen, en canvi, representats un carreró que va des del carrer de Dalt al de Baix -tret a la llum recentment en les excavacions arqueològiques de la Vila vella-, ni una gran plaça -podria ser més bé un carrer ample, donat que la forta pendent difícilment li permetria complir les funcions socials de les places- que anava des del carrer de Dalt fins el recinte murat de la Vila vella. Aquestes dues mancances sí apareixen representades en el plànol PD.

Aporta el plànol de Massé una novetat per a conèixer el funcionament de la Vila vella, ja que dona a entendre -encara que l'escassa qualitat del plànol sempre deixa dubtes- que l'accés al Castell des de la Vila vella no es feia com ara, vorejant l'avançada del Castell, sinó mitjançant unes escales que naixien al capçal de l'església i anaven quasi fins la porta del Castell. Cabria, doncs, la possibilitat que l'actual accés al Castell, vorejant la torre Punta de Diamant, fos construït després de 1708.

EL CASTELL.

El tercer recinte murat o Castell presenta fortes diferències amb la realitat actual. Aleshores encara no s'havia construït ni el Baluard ni la torre Nord, que protegiran la porta d'accés al Castell, i hi era en peu el Palau del Governador, llavors palau dels Marquesos de Dénia.

Pot ser on el plànol de Massé presente més diferències amb el PD siga dins del recinte del Castell. Així, aquest presenta construccions adossades al mur nord, les quals son, en part, encara visibles. En canvi, en el PVCD, no hi ha cap construcció, llevat del Palau. També la representació del Palau hi es diferent: el PD presenta un palau de planta irregular, amb dos desllunats d'ínfimes dimensions, que s'assembla prou al montó de runes que és avui el Palau. En canvi en el de Massé hi és de planta regular, amb un gran desllunat central, cantoneres de la façana oest delimitades per torrasses circulars i la façana est configurada per l'eixampla del Palau, l'actual museu. Aquesta representació, traça regular i gran desllunat central, s'acosta més al concepte de palau del XVII i molt més als palaus construïts pel V Marqués de Dénia, com el palau de Lerma. Tanmateix, però, el nivell d'arrasament produït pels bombardeigs de la guerra d'Independència, no permet d'afirmar quina de les dues traces es la vertadera.

Al sud del Castell està la Devesa del Governador, espai aleshores murat, però crec que sense cap funció defensiva, que va arribar així fins l'aprofitament de la vessant nord del Castell com a pedrera per a la construcció del port, tancament del que avui encara queden minses restes.

BIBLIOGRAFIA

CHABÁS LLORENS, R., *Historia de Denia*, reedició de l'Institut de Estudios "Juan Gil-Albert", Alacant, 1985.

El Archivo, Edició facsímil de l'Institut de Estudios "Juan Gil-Albert" i el M.I. Ayuntamiento de Denia, Alacant, 1985.

GARCÍA ALMIÑANA, E. i SEBASTIÁN VICENT, R., *Análisis histórico del testamento del Duque de Lerma V Marqués de Denia*, Alacant, 1983.

IVARS PÉREZ, J., *La ciutat de Dénia. Evolució i permanència del fet urbà.*, Alacant, 1983.

MIÑANA, J.M., *De bello rustico valentino, 1752*. Reedició a càrrec de Pérez i Durà, F.J., i Estellés i González, J.M., amb el títol *La guerra de Sucesión en Valencia*, València, 1985.

PALAU DIEGO, F., *El Llobarro. Anales de Denia y su comarca*, Pedreguer, 1983. Edició del manuscrit de principi del s. XIX.

PALAU, M.A., *Diana desenterrada*, edició facsímil de copia manuscrita del s. XVIII, editat per la Excma. Diputación Provincial, Alacant, 1975.